

4.00  
38

**ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

**СИНЯВСЬКА Алла Михайлівна**

УДК 37.013.44 (091) (477.8)

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КОМЕРЦІЙНОЇ ОСВІТИ  
В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (XIX ст.)**

13.00.01 - загальна педагогіка та історія педагогіки

**АВТОРЕФЕРАТ**  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата педагогічних наук

Дрогобич – 2009

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Реформа економіки, перехід її на ринкову основу, утвердження принципів демократії і виникнення нових суспільних відносин передбачає істотні зміни в системі освіти. Інтеграція України до світового співтовариства (політичного, економічного, освітнього, культурного тощо) зумовлює нові вимоги до професійної підготовки фахівців.

Серед пріоритетних завдань освітянської галузі, визначених нормативно-правовими державними документами (Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття”), закони „Про освіту”, „Про професійно-технічну освіту”, Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті) поряд із необхідністю інтеграції вітчизняної освіти до європейського освітнього простору наголошується на невіддільності освіти від національного ґрунту, на її органічному поєднанні з національною історією і народними традиціями, на збереженні та збагаченні культури українського народу.

Професійна підготовка фахівців у різні історичні періоди була й залишається важливим завданням суспільства та держави. Особливого значення вона набуває в сучасних умовах утвердження ринкових відносин і глобалізації світової економіки. Розвиток економічної освіти на землях Західної України розпочався з комерційних навчальних закладів, які виникли у ХІХ ст. У зв'язку з цим вагомою та актуальною постає проблема об'єктивного аналізу історико-педагогічних надбань у цій сфері.

До проблеми вивчення історії освіти в Західній Україні, у тому числі й економічної; досвіду функціонування фахового, зокрема торгово-кооперативного шкільництва; сподвижницької праці діячів кооперації зверталися українські і зарубіжні дослідники: Л. Байк, І. Витанович, С. Гелей, В. Гомоннай, Б. Добрянський, М. Євтух, Т. Завгородня, С. Золотухіна, С. Злупко, В. Кемінь, О. Ковальчук, І. Козловська, Н. Кошелева, К. Левицький, Й. М'єнсо, Д. Пенішкевич, І. Петрюк, Є. Поточни, В. Росул, Б. Ступарик, М. Чепіль та ін. Незважаючи на те, що вищезазначеними науковцями були розв'язані дидактичні проблеми як загального, так і фахового шкільництва, досвід функціонування комерційної освіти як однієї зі складових системи освіти на західноукраїнських теренах та суперечність процесу її становлення у ХІХ ст. залишаються досі недостатньо вивченими. Звернення до витоків процесу становлення і розвитку комерційної освіти дасть змогу переосмислити набутий досвід задля його врахування в сучасних умовах реформування професійної освіти. Усе вищезазначене і зумовило вибір теми дисертаційного дослідження: „*Становлення і розвиток комерційної освіти в Західній Україні (ХІХ ст.)*”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри педагогіки Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов як складова теми „Світові тенденції розвитку освіти в Україні та за кордоном” (номер державної реєстрації 0104U000529).



Тему дисертації затверджено вченою радою Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов (протокол №3 від 27.10.04 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 2 від 22.02.05 р.).

**Мета дослідження** – проаналізувати процес становлення та розвитку комерційної освіти в Західній Україні у XIX ст. та виявити можливості творчого використання цього досвіду в сучасних умовах реформування професійної освіти в Україні.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) проаналізувати передумови розвитку комерційного шкільництва на західноукраїнських землях у XIX ст.;
- 2) визначити основні етапи та тенденції розвитку комерційної освіти в Західній Україні;
- 3) розкрити зміст і форми організації навчально-виховного процесу в комерційних навчальних закладах у досліджуваній період, здійснити їхню класифікацію;
- 4) виявити позитивні аспекти діяльності комерційних навчальних закладів досліджуваного періоду та можливість їх використання у сучасних умовах.

**Об'єкт дослідження** – комерційна освіта в Західній Україні у процесі її становлення та історичного розвитку.

**Предмет дослідження** – організаційні форми, структура та змістове наповнення навчально-виховного процесу комерційної освіти на західноукраїнських землях XIX ст.

**Методи дослідження:** *пошуково-бібліографічний*, що передбачав вивчення архівних та бібліотечних каталогів, фондів, описів і періодичних видань; *хронологічний*, який сприяв розгляду теми дослідження у динаміці та часовій послідовності; *історико-педагогічний, порівняльний та статистичний* аналіз фактів і явищ – для вивчення передумов розвитку й діяльності комерційних навчальних закладів у Західній Україні досліджуваного періоду; *метод інтерпретації та узагальнення* досліджених фактів і явищ для формулювання висновків, визначення можливостей використання позитивного досвіду в сучасних умовах; *методи класифікації, систематизації та конкретизації* для відтворення цілісної системи організації комерційної освіти.

**Хронологічні рамки дослідження** охоплюють період XIX ст. Нижня межа характеризується активізацією освітнього і господарського життя на західноукраїнських землях (прийняття у 1805 р. шкільного закону, так званої „Політичної шкільної конституції”, організація першого комерційного навчального закладу в Галичині (1813 р.), виникнення підприємств мануфактурного типу, використання вільнонайманої праці, поглиблення товарно-грошових відносин). Верхня межа, кінець XIX ст., зумовлена початком розвитку кооперативного руху і кооперативного шкільництва як наступного етапу розвитку комерційної освіти.

**Географічні рамки дослідження** охоплюють ті частини території України, які у XIX ст. входили до складу Австрійської, а згодом – Австро-

Угорської імперії, а саме Галичину, Буковину і Закарпаття. Система освіти, у тому числі й комерційної, розвивалася за законами цих імперій і мала специфічні особливості. Для цілісності та об'єктивності дослідження ми також робимо порівняння розвитку комерційної освіти у країнах Західної Європи та на територіях України, які в досліджуваній період входили до складу Російської імперії.

**Методологічну основу** дослідження становлять загальнонаукові принципи історизму, цілісності, науковості, наступності, об'єктивності як засоби здійснення науково-педагогічного пошуку; системний і синергетичний підходи до вивчення освіти як органічної частини суспільства у взаємозв'язку з суспільно-політичними та економічними обставинами; ідеї філософії економіки, зокрема: теорія суспільної солідарності, концепція індустріального суспільства (Е. Дюркгейм), ідея раціональності (М. Вебер), концепція процвітання або добробуту у теорії нового суспільства (Ф. Хайек) та ін.

**Теоретичною основою дослідження** є положення, що ґрунтуються на:

- дослідженнях з історії України (В. Верестюк, В. Грабовецький, Я. Грицак, М. Грушевський, Д. Дорошенко, Л. Зашкільняк, І. Крип'якевич, В. Левицький, К. Левицький, Н. Полонська-Василенко, Ф. Ястребов та ін.);
- наукових положеннях з філософії економіки (В. Андрущенко, І. Бойченко, І. Надольний, В. Скотний та ін.);
- працях з історії розвитку освіти в Україні сучасних дослідників (А. Алексюк, Д. Герцюк, В. Гомоннай, М. Євтух, Т. Завгородня, С. Золотухіна, О. Любар, М. Кріль, І. Курляк, М. Левківський, Д. Пенішкевич, В. Росул, Б. Ступарик та ін.) та науковців минулого (М. Барановський, О. Павлик, С. Сірополко, І. Франко та ін.);
- розвідках про економічний стан західноукраїнських земель у ХІХ ст. (Ф. Буяк, В. Задорожний, С. Злупко, І. Коропецький, В. Кривонос та ін.);
- наукових дослідженнях українських та зарубіжних вчених з проблем історії розвитку комерційної освіти в Україні та за кордоном (К. Беноні, Ж. Коростенський, Є. Клос, О. Ковальчук, Й. М'єнсо, В. Постодатій, В. Гур'янова та ін.);
- теорії та історії розвитку жіночої професійної освіти (О. Аніщенко, Б. Добрянський, М. Захарченко, З. Нагачевська, Л. Применко та ін.).

**Джерельну базу дослідження** становлять архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові (ЦДІАУ у Львові, ф. 639 – Міністерство віросповідань і освіти, м. Відень; ф. 178 – Крайова шкільна рада, м. Львів; ф. 182 – Товариство ім. Михайла Качковського, м. Львів; ф. 146 – Галицьке намісництво; ф. 449 – Крайовий споживчий кооперативний союз „Народна торгівля”, м. Львів; ф. 348 – товариство „Просвіта”); Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО, ф. 270 – Станіславська повітова шкільна рада; ф. 588 – Станіславська перепідготовча торгова школа; ф. 553 – Коломийська державна вища реальна гімназія, м. Коломия Галицького намісництва); Державного архіву Чернівецької області



бути корисним для керівників і викладачів комерційних навчальних закладів, наукових працівників, організаторів музеїв, історичних виставок тощо.

**Вірогідність та аргументованість наукових результатів і висновків** дослідження забезпечується використанням значного обсягу архівних джерел, законодавчих документів, комплексним і системним аналізом досліджених матеріалів за результатами наукових пошуків у галузі історії, історії педагогіки та економіки, застосуванням методів, адекватних меті і завданням дисертаційного дослідження.

**Апробація результатів дослідження** здійснювалася на міжнародних науково-практичних конференціях „Формування ціннісних орієнтацій студентської молоді у контексті громадянського суспільства” (Львів, 2005), „Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні та за кордоном” (Горлівка, 2006, 2007); міжнародних педагогічних читаннях „Проблеми гуманізації навчання та виховання у вишому закладі освіти” (Ірпінь, 2006); звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу Львівської комерційної академії за результатами наукових досліджень за 2006 – 2007 н. р. „Стратегія соціально-економічного розвитку і формування інвестиційно-інноваційних механізмів в Україні” (Львів, 2007); засіданнях психолого-педагогічного відділення Львівської комерційної академії (2007, 2008), кафедри педагогіки Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов (2006 – 2008).

**Публікації.** Основні теоретичні положення і висновки дослідження відображено в 9 одноосібних публікаціях, зокрема: 6 статей у провідних наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, 1 стаття у збірнику наукових праць, 1 тези, 1 навчально-методична розробка.

**Структура дисертації.** Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (260 найменувань, з них 70 – архівні джерела), 47 додатків на 76 сторінках. Обсяг дисертації – 278 сторінок, з них 173 – основного тексту. У тексті основної частини дисертації міститься 4 таблиці, 1 рисунок.

## ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність і доцільність теми дослідження для сучасної історико-педагогічної науки в Україні; визначено його об'єкт, предмет, мету і завдання; окреслено методи здійснення наукового пошуку; охарактеризовано джерельну базу; розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів; вказано шляхи їх апробації.

У першому розділі – „Передумови становлення та розвитку комерційної освіти в Західній Україні ХІХ ст.” – розглянуто та проаналізовано стан дослідженості проблеми; уточнено сутність поняття «комерційна освіта» з позицій сьогодення; виявлено складність і суперечливість процесу становлення комерційної освіти, її тісний взаємозв'язок з поступом загального шкільництва та розвитком ринкових відносин краю.

бути корисним для керівників і викладачів комерційних навчальних закладів, наукових працівників, організаторів музеїв, історичних виставок тощо.

**Вірогідність та аргументованість наукових результатів і висновків** дослідження забезпечується використанням значного обсягу архівних джерел, законодавчих документів, комплексним і системним аналізом досліджених матеріалів за результатами наукових пошуків у галузі історії, історії педагогіки та економіки, застосуванням методів, адекватних меті і завданням дисертаційного дослідження.

**Апробація результатів дослідження** здійснювалася на міжнародних науково-практичних конференціях „Формування ціннісних орієнтацій студентської молоді у контексті громадянського суспільства” (Львів, 2005), „Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні та за кордоном” (Горлівка, 2006, 2007); міжнародних педагогічних читаннях „Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти” (Ірпінь, 2006); звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу Львівської комерційної академії за результатами наукових досліджень за 2006 – 2007 н. р. „Стратегія соціально-економічного розвитку і формування інвестиційно-інноваційних механізмів в Україні” (Львів, 2007); засіданнях психолого-педагогічного відділення Львівської комерційної академії (2007, 2008), кафедри педагогіки Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов (2006 – 2008).

**Публікації.** Основні теоретичні положення і висновки дослідження відображено в 9 одноосібних публікаціях, зокрема: 6 статей у провідних наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, 1 стаття у збірнику наукових праць, 1 тези, 1 навчально-методична розробка.

**Структура дисертації.** Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (260 найменувань, з них 70 – архівні джерела), 47 додатків на 76 сторінках. Обсяг дисертації – 278 сторінок, з них 173 – основного тексту. У тексті основної частини дисертації міститься 4 таблиці, 1 рисунок.

## ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність і доцільність теми дослідження для сучасної історико-педагогічної науки в Україні; визначено його об'єкт, предмет, мету і завдання; окреслено методи здійснення наукового пошуку; охарактеризовано джерельну базу; розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів; вказано шляхи їх апробації.

У першому розділі – „Передумови становлення та розвитку комерційної освіти в Західній Україні ХІХ ст.” – розглянуто та проаналізовано стан дослідженості проблеми; уточнено сутність поняття «комерційна освіта» з позицій сьогодення; виявлено складність і суперечливість процесу становлення комерційної освіти, її тісний взаємозв'язок з поступом загального шкільництва та розвитком ринкових відносин краю.



бути корисним для керівників і викладачів комерційних навчальних закладів, наукових працівників, організаторів музеїв, історичних виставок тощо.

**Вірогідність та аргументованість наукових результатів і висновків** дослідження забезпечується використанням значного обсягу архівних джерел, законодавчих документів, комплексним і системним аналізом досліджених матеріалів за результатами наукових пошуків у галузі історії, історії педагогіки та економіки, застосуванням методів, адекватних меті і завданням дисертаційного дослідження.

**Апробація результатів дослідження** здійснювалася на міжнародних науково-практичних конференціях „Формування ціннісних орієнтацій студентської молоді у контексті громадянського суспільства” (Львів, 2005), „Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні та за кордоном” (Горлівка, 2006, 2007); міжнародних педагогічних читаннях „Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти” (Ірпінь, 2006); звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу Львівської комерційної академії за результатами наукових досліджень за 2006 – 2007 н. р. „Стратегія соціально-економічного розвитку і формування інвестиційно-інноваційних механізмів в Україні” (Львів, 2007); засіданнях психолого-педагогічного відділення Львівської комерційної академії (2007, 2008), кафедри педагогіки Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов (2006 – 2008).

**Публікації.** Основні теоретичні положення і висновки дослідження відображено в 9 одноосібних публікаціях, зокрема: 6 статей у провідних наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, 1 стаття у збірнику наукових праць, 1 тези, 1 навчально-методична розробка.

**Структура дисертації.** Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (260 найменувань, з них 70 – архівні джерела), 47 додатків на 76 сторінках. Обсяг дисертації – 278 сторінок, з них 173 – основного тексту. У тексті основної частини дисертації міститься 4 таблиці, 1 рисунок.

## ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність і доцільність теми дослідження для сучасної історико-педагогічної науки в Україні; визначено його об'єкт, предмет, мету і завдання; окреслено методи здійснення наукового пошуку; охарактеризовано джерельну базу; розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів; вказано шляхи їх апробації.

У першому розділі – „Передумови становлення та розвитку комерційної освіти в Західній Україні XIX ст.” – розглянуто та проаналізовано стан дослідженості проблеми; уточнено сутність поняття «комерційна освіта» з позицій сьогодення; виявлено складність і суперечливість процесу становлення комерційної освіти, її тісний взаємозв'язок з поступом загального шкільництва та розвитком ринкових відносин краю.

Комерційну (торгову) освіту вважаємо динамічною системою знань, психолого-педагогічних методів і технологій, яка скерована на вивчення різних аспектів товарно-грошових відносин: економічних, облікових, правових, товарознавчих, логістичних тощо. Її мета – задоволення потреб суспільства в робочій силі необхідної кваліфікації для здійснення ефективної комерційної діяльності у торговельній галузі. Цінність такої освіти визначається передовсім її здатністю формувати практичні навички реалізації товарознавчо-комерційних завдань у процесі товарообігу (від асортименту і якості товарів до товаропросування – від виробника до кінцевого споживача) та вміння приймати рішення, здійснюючи адміністративні та операторські функції. Важливою особливістю, що сприяє успіху комерційної освіти, є поєднання теоретичних і практичних форм та методів навчання задля формування знань, умінь, навичок, а також професійної компетентності фахівця.

У ході дослідження вивчено і проаналізовано передумови становлення і розвитку комерційної освіти в Західній Україні, серед яких виділено: економічні (залучення до зовнішньої та транзитної торгівлі, відкриття фінансово-банківських установ, нарощування товарно-грошових відносин, розширення асортименту товарів); суспільно-політичні (потреба у комерційно-освічених діячах торговельної галузі, активність населення щодо розвитку системи освіти, усвідомлення суспільством корисності фахового шкільництва); правові (зміцнення законодавчої бази комерційної освіти); демографічні (зростання кількості населення, ріст міст і сіл) та культурні чинники (видання часописів, відкриття читалень, піднесення рівня культури та просвіти населення західноукраїнських земель культурно-освітніми товариствами). Водночас розвиток комерційного шкільництва на досліджуваних територіях був обмеженим через політику денационалізації та деіндустріалізації, залежність від законодавчої бази, загальної та професійної систем освіти Австрійської, а згодом Австро-Угорської імперії.

Вивчення архівних матеріалів, науково-педагогічної, соціально-економічної, історичної літератури, періодики регіону доводить, що існувала суперечність між потребою суспільства у фахівцях економічно-торговельної галузі та реальними можливостями їх підготовки.

У *другому розділі* – „Роль та значення комерційних навчальних закладів у системі освіти в Західній Україні XIX ст.” – розглянуто діяльність реальних шкіл та їх роль у підготовці фахівців з торгівлі у XIX ст.; з’ясовано місце комерційних навчальних закладів у структурі системи освіти в досліджуваній період; проаналізовано правові засади функціонування торгових шкіл, а також особливості управління ними; охарактеризовано організаційно-методичні аспекти навчально-виховного процесу; простежено формування фахових торгових шкіл для жінок; розкрито діяльність культурно-освітніх товариств у напрямі поширення та популяризації комерційних знань.

Досліджено, що на початку XIX ст. на протигагу класичній освіті виникли реальні школи, в яких більша увага приділялася природничо-математичним дисциплінам, вивченню сучасних мов, застосуванню



теоретичних відомостей у практичному житті. Залежно від місця розташування реальні школи мали відповідне фахове спрямування. Географічне положення і наявність торгових шляхів сприяли залученню західноукраїнських земель до зовнішньої та транзитної торгівлі, а отже, більшість реальних шкіл тут мали виразний комерційний напрям. Закінчення нижчої реальної школи давало можливість людині займатися практичною торговою діяльністю, вищої – вступу до технічних і комерційних вищих навчальних закладів. Такі заклади поступово набували популярності серед населення, тому на кінець XIX ст. у Галичині функціонувало 11 реальних гімназій і 14 реальних шкіл, на Буковині – 4 реальні гімназії і 1 реальна школа, Закарпатті – 1 реальна гімназія і 1 реальна школа, що становило близько 40% від усієї кількості середніх навчальних закладів регіону. На Закарпатті реальну освіту надавали і горожанські школи, які займали проміжне місце між початковими та середніми загальноосвітніми закладами.

Активний розвиток індустріального суспільства, зміцнення транспортно-економічних зв'язків, розширення сфери торговельних відносин зумовили потребу в організації фахових, зокрема комерційних навчальних закладів.

Визначаючи місце комерційних навчальних закладів (КНЗ) у системі освіти XIX ст. на західноукраїнських землях, нами з'ясовано, що вони були розраховані насамперед на тих, хто вже займався торговою або спорідненою діяльністю і хотів поглибити свої знання, а також на тих, хто мав на меті працювати в комерційній сфері. Більшість із цих навчальних закладів у досліджуваний період належали до середніх фахових шкіл.

Установлено, що на початку XIX ст. перші навчальні заклади торгівлі підпорядковувалися органам релігійної влади – консисторіям, з якими адміністрація школи узгоджувала розклад навчальних предметів, розподіл годин, розв'язувала питання викладацького персоналу, проведення іспитів, оплати праці тощо. З 1848 р. найвищий нагляд над системою шкільництва перейшов до Міністерства віросповідань і освіти. Шкільний закон 1868 р. передбачав підпорядкування шкіл світським шкільним органам, на західноукраїнських теренах – Крайовим шкільним радам (КШР). Вони поширювали свою діяльність як на загальноосвітні, так і фахові, зокрема торгівлі школи.

З'ясовано, що робота кожного комерційного навчального закладу розпочиналася зі складання статуту, який затверджувала КШР. У ньому зазначалися мета і цілі навчання, структура навчального закладу, його підпорядкування, фінансування, навчальний план, обов'язки керівних органів та вчителів, особливості здійснення навчально-виховного процесу. Зміни до статутів вносили лише з дозволу КШР, яка попередньо узгоджувала їх з Міністерством віросповідань і освіти Австро-Угорщини.

Крім Міністерства віросповідань і освіти Австро-Угорщини та Крайових шкільних рад, участь в управлінні торговими школами також брали міська рада, кураторія і шкільна комісія. До складу кураторії, яку очолював голова міста або його заступник, входили: п'ять членів міської ради, один представник торгово-

промислової палати, референт зі шкільних справ, інспектор округу міських народних шкіл, два представники від спілки комерсантів і промисловців, директор торгової школи. Шкільна комісія, яку очолював директор торгової школи, складалася з викладачів цього навчального закладу, членів міської ради та торгової палати. Обов'язки кожного з цих управлінських органів чітко регламентувалися статутами комерційних шкіл (рис.1).

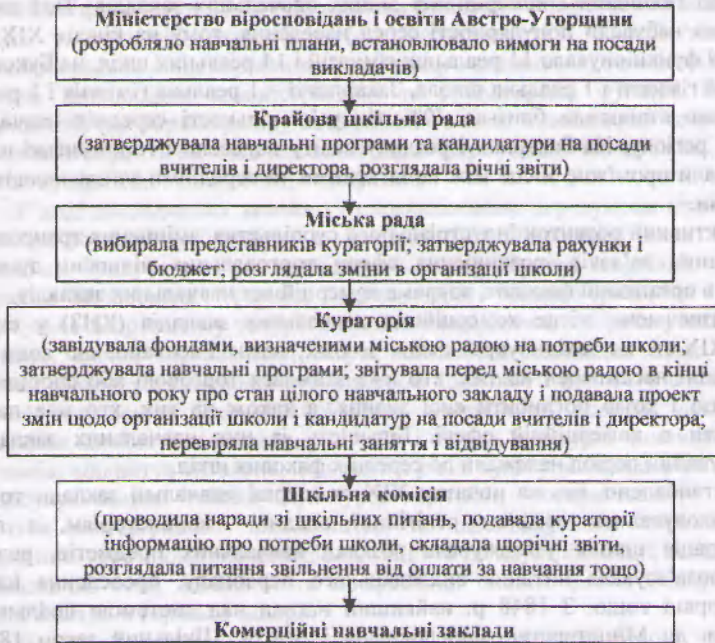


Рис.1. Підпорядкування комерційних навчальних закладів у другій пол. XIX ст.

Нами доведено, що торгові школи на території Західної України пройшли складний шлях становлення, оскільки через суспільно-політичні й економічні обставини вони розвинулися з недільних шкіл і вечірніх курсів комерційних спеціальностей та діловодства і здебільшого спиралися лише на приватні кошти. Здійснене дослідження дало змогу виявити причини невдалої спроби організації комерційного шкільництва на початку XIX ст. на західноукраїнських землях: навчальні заклади комерції засновувалися на непідготованому ґрунті; у краї не було відповідно розвинутої торгової і промислової мережі. Це зумовлювалося, по-перше, відсутністю попередньої освітньої бази, а саме браком належної кількості загальноосвітніх навчальних закладів; по-друге – відсутністю досвіду організації торгового шкільництва і по-третє, кризовим станом комерційної освіти в 60-х рр. у самій Австрії, що гальмувало весь процес її становлення. Кризовий період у розвитку



комерційної освіти пояснюється майже повною відсутністю законодавчо-правової бази, яка переважно стосувалася навчальних планів і вимог щодо підготовки вчителів, а також обмеженими фінансовими можливостями. Крім того, більшість учнів вступали до КНЗ лише заради права однорічної військової служби, проте за повної відсутності зацікавленості в отриманні самої комерційної освіти.

З 1873 р. Міністерство віросповідань і освіти розпочало вдосконалення системи комерційної освіти: були розроблені навчальні плани для окремих типів торгових шкіл, що заклало міцну основу для їх подальшого розвитку; встановлені вимоги на отримання викладацьких посад у КНЗ; надано публічного статусу приватним навчальним закладам і право видавати свідоцтва державного зразка; КНЗ зрівняли у правах з гімназіями і реальними школами. Проте правові постанови лише частково стосувалися КНЗ на західноукраїнських землях, позаяк влада не була зацікавлена у їхньому розвитку, їх організація відбувалася повільно і не встигала за новими розпорядженнями.

На основі узагальнення результатів вивчення архівних документів і літературних джерел встановлено, що в Західній Україні досліджуваного періоду найбільш поширеними були доповнюючі торгові школи при промислових навчальних закладах і середні торгові школи. Упродовж XIX ст. система комерційного шкільництва на західноукраїнських землях була позбавлена кінцевого етапу – вищої освіти. Лише наприкінці досліджуваного періоду, 1899 року, в Галичині була відкрита Торгова вища школа. Її мета полягала у підготовці діячів торгівлі з вищим рівнем кваліфікації, які б обіймали керівні посади.

У ході дослідження нами виявлено низку освітніх закладів комерції, раніше невідомих широкому загалу науковців; розглянуто передумови їх організації та особливості функціонування. Так, якщо на початку XIX ст. на західноукраїнських теренах функціонувало лише дві торгові школи (у Львові і Бродях), то на кінець досліджуваного періоду в Галичині діяло 4 доповнюючі школи (у Львові – дві, Коломиї, Самборі), 3 середні торгові школи (у Бродях, Станіславові, Львові), 1 торгова академія у Львові; на Буковині – 1 доповнююча та 1 середня торгова школи в Чернівцях; на Закарпатті їх функції виконували частково реальні, частково горожанські школи. Термін навчання у цих закладах поступово збільшувався від одного (на початку XIX ст.) до трьох років; навчальні плани, крім фахових дисциплін, доповнювалися загальноосвітніми; постійного штату викладацького персоналу, як правило, не було, вчителів запрошували з інших навчальних закладів.

Дослідження доводить, що ці школи не завжди відповідали вимогам часу і потребам суспільства, але цей перехідний період сприяв переосмисленню завдань і мети навчання у КНЗ. Якщо на початку XIX ст. мета торгових шкіл полягала у тому, щоб надати необхідні знання тим, хто вже займався комерційною діяльністю, то з 1880-х рр. акцент зміщується на тих, хто хотів працювати у торговельній або спорідненій галузі. За формою організації

навчання комерційної школи спочатку були вечірними, потім денними; розвивалися такі форми, як екстернат і курси підвищення кваліфікації.

Узагальнення історико-педагогічної літератури та архівних джерел дало змогу здійснити класифікацію КНЗ у західному регіоні України XIX ст. (рис.2).

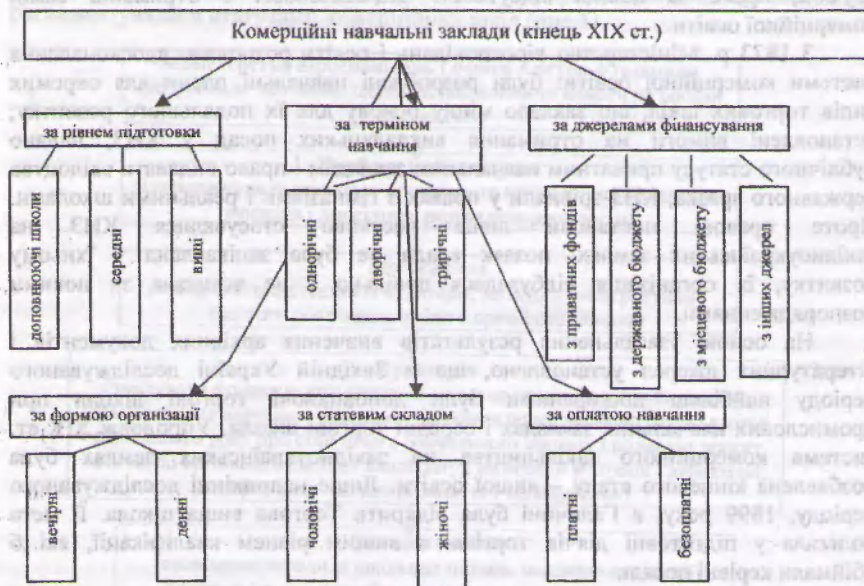


Рис.2. Класифікація комерційних навчальних закладів (кінець XIX ст.)

Аналіз статутних документів дав змогу простежити зміни у навчальних планах комерційних шкіл: поступово до власне фахових додавали загальноекономічні (національна економіка, політична економія тощо) та загальноосвітні навчальні дисципліни (природнича історія, географія, новітні іноземні мови), теоретичні заняття доповнювали практичними. Вдосконалювався зміст навчальних дисциплін: вибір змісту передбачав відповідність навчального матеріалу спеціалізації курсу і кількості годин, відведених на його вивчення, при його доборі застосовувалися принципи послідовності, концентричності і системності, зв'язку теорії з практикою, враховувалися вікові особливості учнів, рівень попередньої підготовки та потреби слухачів; загальноосвітні предмети набули професійного спрямування (на заняттях з географії вивчали відомості про європейські держави з акцентом на їх торгово-промислових особливостях, торгових шляхах тощо); велика увага приділялася інтеграції змісту окремих дисциплін (купецька арифметика, ведення купецької кореспонденції іноземними мовами тощо). Знання з таких предметів, як вексельне та комерційне право, основи торгівлі та товарознавство, положення про митниці та монополії, національну економіку



навчання комерційної школи спочатку були вечірними, потім денними; розвивалися такі форми, як екстернат і курси підвищення кваліфікації.

Узагальнення історико-педагогічної літератури та архівних джерел дало змогу здійснити класифікацію КНЗ у західному регіоні України XIX ст. (рис.2).

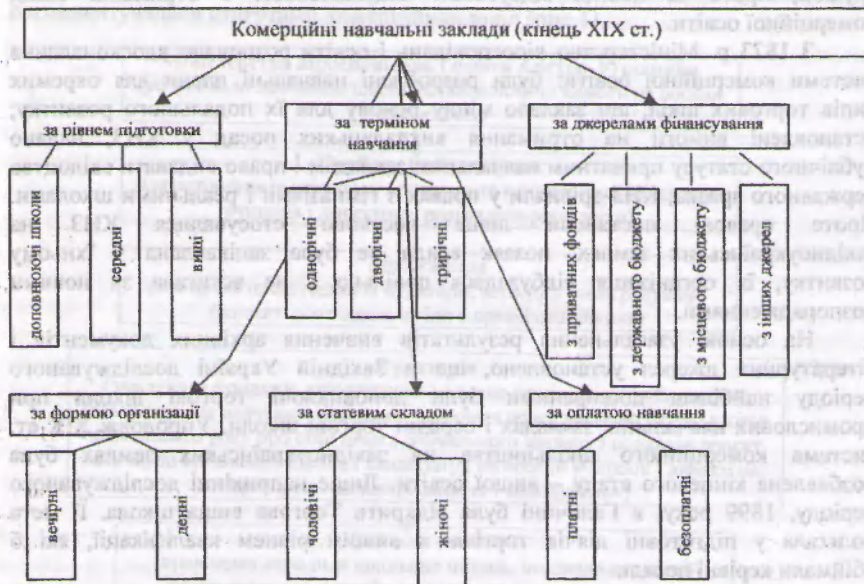


Рис.2. Класифікація комерційних навчальних закладів (кінець XIX ст.)

Аналіз статутних документів дав змогу простежити зміни у навчальних планах комерційних шкіл: поступово до власне фахових додавали загальноекономічні (національна економіка, політична економія тощо) та загальноосвітні навчальні дисципліни (природнича історія, географія, новітні іноземні мови), теоретичні заняття доповнювали практичними. Вдосконалювався зміст навчальних дисциплін: вибір змісту передбачав відповідність навчального матеріалу спеціалізації курсу і кількості годин, відведених на його вивчення, при його доборі застосовувалися принципи послідовності, концентричності і системності, зв'язку теорії з практикою, враховувалися вікові особливості учнів, рівень попередньої підготовки та потреби слухачів; загальноосвітні предмети набули професійного спрямування (на заняттях з географії вивчали відомості про європейські держави з акцентом на їх торгово-промислових особливостях, торгових шляхах тощо); велика увага приділялася інтеграції змісту окремих дисциплін (купецька арифметика, ведення купецької кореспонденції іноземними мовами тощо). Знання з таких предметів, як вексельне та комерційне право, основи торгівлі та товарознавство, положення про митниці та монополії, національну економіку

набули особливо важливого значення для успішного ведення торгівлі. Вивченню сучасних мов (англійської, французької, італійської) відводилася дедалі більша роль – володіння ними вважалося запорукою успішного комерсанта. З цією метою запроваджувалися курси вивчення комерційної кореспонденції різними іноземними мовами, окремі дисципліни (торгова географія, вексельне право тощо) викладалися однією з сучасних іноземних мов.

Застосовувалися нові методи викладання: у першій половині XIX ст. головними були пояснювально-ілюстративні (лекції, бесіди, ілюстрації), тоді як з другої половини досліджуваного періоду почали проводитися лабораторні роботи з хімії і товарознавства, виробнича практика в конторах та торгових установах, застосовувалися елементи проблемного навчання у вигляді рольових ігор. Найкращі учнівські роботи отримували нагороди: грамоти і грошові премії. Зросла кількість та якість засобів навчання (приладів з фізики, технології, хімії, географічних та історичних таблиць, колекцій товарів і мінералів тощо).

Зібрані нами статистичні дані про кількість учнів свідчать, що слухачами торгових шкіл на досліджуваних територіях у XIX ст. були здебільшого діти польської та єврейської національностей. Учні з українських сімей у них навчалися дуже мало (до 14%), а у деяких зовсім не було. Це пов'язувалося із майже повною відсутністю можливості отримати загальноосвітній рівень підготовки у школах з українською мовою викладання та бажанням спеціалізуватися у даній галузі. З'ясовано, що в комерційних освітніх закладах Західної України навчалися учні родом не тільки з Галичини та Буковини, а й з Румунії, Угорщини, Польщі, Росії та Австрії. Освіту в комерційних навчальних закладах здобували клерки, торгові практиканти, писарі, учні комерсантів, практиканти міських служб, комерсанти, учні реальних і середніх шкіл віком від 16-ти до 32-х років.

Здійснене дослідження дало змогу з'ясувати, що наприкінці XIX ст. на західноукраїнських землях починають функціонувати професійні навчальні заклади комерції для жінок. При їх заснуванні враховувався як зарубіжний, так і власний досвід організації торгових шкіл. Дидактичні засади цих шкіл мали такий самий характер, як і чоловічі. Першим таким закладом стала виділова школа ім. Королеви Ядвіги у Львові, при якій 1890 року був організований торговий курс навчання. Вивчення архівних матеріалів та звітів школи дає підстави стверджувати, що успішність навчального процесу детермінувалася відповідністю змісту навчальних планів і програм та відповідає освітнім завданням навчального закладу, поєднанням різних методів і засобів навчання, належним матеріально-технічним станом. Свідченням того, що жіночі комерційні курси були конкурентоспроможними є те, що випускниць запрошували на роботу відомі комерційні організації ще до закінчення навчання. Згодом подібні фахові освітні заклади комерції для жінок були відкриті у Самборі при приватній торговій єврейській школі та у Станіславові (Івано-Франківську). На Закарпатті при жіночих горожанських школах



організовувалися окремі жіночі курси ведення господарства, на яких, крім рукоділля, учениць навчали простої бухгалтерії та веденню обліку.

У розділі також зіставлено особливості розвитку жіночої комерційної освіти жінок за кордоном. Наведено порівняльні характеристики навчання жінок у КНЗ Франції, Німеччини, Австрії, Росії (терміни навчання, особливості навчальних програм, оплата за навчання, умови вступу тощо).

Соціально-економічний розвиток суспільства зумовив відповідні зміни у соціальному статусі жінки, викликав потребу у розширенні кола її знань і поглибленні професійної підготовки. Хоч жіночі навчальні заклади комерції у досліджуваній період не були масовим явищем, проте активно розвивалися і користувалися попитом серед дівчат.

Суспільно-політичні обставини, які склалися на західноукраїнських землях у XIX ст., зумовили те, що комерційні навчальні заклади Галичини були польськокомовними, Буковини і Закарпаття – німецько- або угорськокомовними, залишаючи, всупереч конституційним положенням про рівноправність всіх народів Австро-Угорської імперії, поза увагою потреби українців у національній фаховій освіті. Крім того, комерційні школи відкривалися переважно у великих містах, тому чимало мешканців менших населених пунктів західноукраїнських земель не мали можливості отримати торгову освіту. Активізація українського громадського життя з другої половини XIX ст., пробудження національної свідомості зумовили виникнення культурно-освітніх товариств, які своєю діяльністю сприяли становленню національного фахового шкільництва, розповсюдженню комерційних знань серед ширших верств населення й розширенню периферійної торгової мережі.

Метою товариств, які з'явилися у другій половині XIX ст. („Провіта”, товариство імені М. Качковського, „Народна торгівля”), було не тільки піднесення культурного рівня українського населення, а й поширення освіти як загального, так і фахового, зокрема комерційного спрямування. Їхня діяльність полягала у виданні економічної і популярної літератури, відкритті читалень, бібліотек, крамниць, проведенні господарських і промислових виставок, закладанні ощадних та позичкових кас, рільничо-господарських, промислових, торговельних спілок, організації лекцій і курсів на економічні та господарські теми. На основі архівних матеріалів було виявлено, що на курси записувалися переважно бідні люди – як чоловіки, так і жінки, які хотіли отримати знання і практичні уміння в галузі торгівлі. Здійснюючи свою діяльність у руслі просвітництва, товариства дали можливість широким верствам населення отримати фахову комерційну освіту завдяки організації різноманітних форм навчання та економічним виданням.

Отже, популяризація комерційної освіти з 70-х рр. XIX ст. сприяла кількісному зростанню торгових навчальних закладів, змінам у змісті, формах і методах навчання. Водночас система комерційної освіти досліджуваного періоду не могла повністю задовольнити вимоги тогочасного економічного середовища у комерційно-освічених фахівцях. Цю прогалину взялися

заповнити культурно-освітні товариства, які сприяли поширенню економічних, у тому числі й комерційних знань.

## ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного нами дослідження дає підстави для таких висновків:

1. Основними передумовами, які сприяли розвитку комерційної освіти в досліджуваній період, були:

- економічні (аграрно-промислові реформи, організація підприємств мануфактурного типу, використання вільнонайманої праці, розширення асортименту товарів, формування національного ринку на основі розвитку місцевих ринків, залучення західноукраїнських земель до зовнішньої, внутрішньої та транзитної торгівлі, відкриття фінансово-банківських установ, нарощування товарно-грошових відносин);

- суспільно-політичні (усвідомлення суспільством корисності фахової, зокрема комерційної освіти, потреба у комерційно освічених фахівцях);

- геополітично-правові (входження земель Західної України до конституційної держави, прийняття у 1873 р. низки законів для зміцнення законодавчої бази комерційної освіти, отримання комерційними школами статусу середніх навчальних закладів).

Проте, з іншого боку, загальна відсталість західноукраїнських земель, незадовільний стан розвитку загальноосвітнього шкільництва, відсутність досвіду організації фахових навчальних закладів, небажання австрійського уряду займатися її розвитком на західноукраїнських теренах сповільнили процес розвитку торгової освіти, а крайове законодавство західноукраїнських земель надало більшості законів формального характеру.

2. На підставі історико-педагогічного аналізу розвитку комерційного шкільництва на західноукраїнських землях нами виокремлено три етапи:

*I етап* (1813 – 1848 рр.) – період зародження основ комерційної освіти на західноукраїнських землях (відкриття реальних навчальних закладів; започаткування перших навчальних закладів комерційної освіти), зумовлений реорганізацією системи освіти у 1805 р., аграрно-промисловими реформами, зміцненням транспортно-економічних зв'язків.

*II етап* (1848 – 1873 рр.) – період застою розвитку комерційної освіти, спричинений спадом промисловості і торгівлі, а також кризовим станом, який переживала комерційна освіта в 60-х рр. XIX ст. у самій Австрії.

*III етап* (1873 рр. – початок XX ст.) – період розбудови системи комерційних навчальних закладів, викликаний запровадженням урядового проекту 1873 р., який удосконалив і систематизував торгіву освіту, надав комерційним школам статусу середніх навчальних закладів, право видавати свідоцтва державного зразка; розробленням єдиних навчальних планів для окремих типів шкіл; відкриттям приватних КНЗ, жіночих комерційних курсів, заснуванням перших вищих навчальних закладів торгівлі; виникненням



культурно-освітніх товариств та поширення ними комерційних знань, становленням кооперативного шкільництва.

На основі вивчення й аналізу значної кількості архівних матеріалів, результатів наукових досліджень і розвідок доведено, що тенденції розвитку комерційної освіти у Західній Україні досліджуваного періоду полягали в оновленні змісту, форм організації і методів навчально-виховного процесу; в переході від кількісного показника навчання до якісного; у збільшенні кількості комерційних навчальних закладів з різною формою навчання; у відкритті жіночих комерційних навчальних закладів; у зміцненні законодавчо-правових основ організації комерційних шкіл; у поширенні економічної, зокрема комерційної освіти культурно-освітніми товариствами.

3. Аналіз навчально-виховних аспектів діяльності КНЗ дав можливість розкрити дидактичні особливості роботи комерційних шкіл досліджуваного періоду. Виявлено, що вступні вимоги до цих освітніх закладів на початку досліджуваного періоду були здебільшого формальними і часто не дотримувалися. Слухачів приймали без жодної попередньої підготовки, контингент учнів у першій половині XIX ст. складався переважно з тих, хто вже займався торговою діяльністю. Це позначилося на змісті і формах організації навчального процесу: торгові школи мали вечірню форму навчання, основу становили фахові дисципліни.

Оновлення структури і змісту комерційної освіти розпочалося з 70-х рр. XIX ст. завдяки удосконаленню законодавчих засад функціонування комерційних навчальних закладів: вони отримали статус середніх навчальних закладів, право видавати свідоцтво про освіту державного зразка; були запроваджені єдині навчальні плани для різних типів торгових шкіл та встановлені вимоги на отримання викладацьких посад. Ці заходи заклали міцні підвалини для подальшого розвитку фахового комерційного шкільництва.

Поступово вечірні школи реорганізувалися у денні, виникли такі форми навчання, як екстернат, дистанційне навчання, курси підвищення кваліфікації. До навчальних програм були введені загальноосвітні, загальноекономічні та правознавчі дисципліни. Зміст навчальних програм набув певних особливостей: загальноосвітні дисципліни мали професійне спрямування, а фахові – практичне. Вивчення окремих предметів набуло інтегрованого характеру (торгова географія, торгова кореспонденція іноземними мовами, купецька арифметика), що сприяло посиленню міжпредметних зв'язків у змісті освіти.

Важливе місце при здійсненні навчального процесу належало наочності, практичному застосуванню набутих знань та умінь, спостереженню, дослідам, демонстраційному експерименту, лабораторним роботам, організовувалися виставки учнівських робіт, запроваджувалися елементи проблемного навчання засобом рольових ігор тощо.

Проведене дослідження дало можливість розробити класифікацію навчальних закладів комерції досліджуваного періоду за такими ознаками: рівнем підготовки фахівців (доповнюючі школи, середні КНЗ, вищі КНЗ); формою організації навчання (вечірні, денні); статевим складом (чоловічі та

жіночі); оплатою навчання (платні і безплатні); джерелами фінансування (з приватних фондів, з державного бюджету, з місцевого бюджету та інших джерел); терміном навчання (однорічні, дворічні, трирічні).

4. Узагальнення результатів дослідження дає можливість виявити позитивні сторони в діяльності комерційних шкіл досліджуваного періоду. На нашу думку, деякі аспекти досвіду організації комерційного шкільництва XIX ст. доцільно реалізувати в сучасних умовах організації галузевої освіти:

- активніше залучати фахівців-практиків з торгівлі і дотичних галузей економіки до навчального процесу. Досвід задіяння у навчальному процесі не тільки науково-педагогічного персоналу, а й практиків (торгово-промислової палати, банківської сфери, митниць, організацій із захисту прав споживачів тощо) сприятиме підвищенню професійної компетенції, вдосконаленню практичних навичок, підвищенню конкурентоспроможності випускників та їх задіяності на ринку праці;

- підвищити роль іноземних мов у підготовці фахівців торговельного напрямку, а також запровадити у навчальний процес другу іноземну мову. В наш час практичне оволодіння іноземною мовою фахівцем торгової кваліфікації є життєвою необхідністю і значною мірою визначає його особистісний та професійний рівень. Сьогодні, коли мова йде про глобалізацію світової економіки, відкриття значних можливостей працевлаштування наших випускників на світовому ринку, а також обмін досвідом, роль іноземної мови зростає, зокрема в тому, щоб стати конкурентоспроможним, уміти уникнути непорозумінь, почуватися впевнено під час ділових зустрічей і переговорів;

- заохочувати вітчизняні фінансово-банківські структури, державні та приватні підприємства, торгові установи до надання фінансової допомоги торговим школам, стипендій – кращим студентам для проходження практики і набуття досвіду в провідних комерційних закладах світу, до створення спеціальних фондів, що сприятиме оновленню матеріально-технічної бази, розробці нових навчальних планів і курсів, запровадженню нових методик викладання;

- поширювати ідеї кооперації у навчальному процесі і готувати кооперативно освічених діячів. Досвід функціонування споживчих і кредитних спілок, кооперативних банків, які працюють на основі взаємодопомоги та співробітництва, привертає увагу до процесу підготовки і перепідготовки кооперативних фахівців з урахуванням нових економічних умов, які зможуть підняти рівень соціального забезпечення громадян, сприятимуть захисту прав та задоволенню економічних, соціальних та інших інтересів населення.

Дисертаційне дослідження розкриває один з аспектів розвитку фахового шкільництва на західноукраїнських землях у XIX ст. До інших перспективних напрямів дослідження даної проблеми ми відносимо: розвиток жіночої фахової освіти, а також особливості розвитку інших видів фахової освіти (медичної, технічної, ремісничої, банківської тощо) у різні історичні періоди.



### Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Синявська А. З історії виникнення першого закладу комерційної освіти в Україні / Алла Синявська // Вісник Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка. Серія педагогічна. – Львів, 2005. – Вип. 20. – С. 237–242.
2. Синявська А. Розвиток торгівлі як одна із найважливіших передумов становлення комерційної освіти / Алла Синявська // Рідна школа. – 2006. – № 10. – С. 63–66.
3. Синявська А. Реально-торгова школа м.Лемберг. Особливості організації навчального процесу / Синявська А. // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: зб. наук. пр. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – Вип. 31. – С. 160–164.
4. Синявська А. Правові засади функціонування навчальних закладів комерційної освіти на західноукраїнських землях у ХІХ ст. / Алла Синявська // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2007. – № 4. – С. 181–186.
5. Синявська А. Вагомість суспільно-політичного чинника в розвитку комерційної освіти в Західній Україні у ХІХ ст. / А. Синявська // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 4 (57). – С. 122–126.
6. Синявська А. Комерційна освіта однієї з національних меншин (єврейської) на західноукраїнських землях ХІХ ст. / Алла Синявська // Вісник Прикарпат. ун-ту. Педагогіка: зб. наук. пр. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпат. нац. ун-ту, 2007. – Вип. XV-XVI. – Ч.2. – С. 249–256.
7. Синявська А. Професійна освіта жінок у галузі комерції на західноукраїнських землях ХІХ ст. / Алла Синявська // Актуальні проблеми педагогіки: методологія, теорія і практика: зб. наук. пр. – Горлівка : Вид-во ГДПІМ, 2006. – Вип. 3. – Ч. 2. – С. 238–244.
8. Синявська А. Підготовка працівників комерції на західноукраїнських землях ХІХ ст. / А. М. Синявська // Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти: матеріали четвертих ірпінських міжнародних науково-педагогічних читань. – Ірпінь : Нац. акад. ДПС України, 2006. – С. 216–218.
9. Синявська А. М. Розвиток комерційної освіти на західноукраїнських землях у ХІХ ст. (історико-педагогічний аспект) / [укл. : Синявська А.] – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2008. – 52 с.

### АНОТАЦІЯ

**Синявська А.М. Становлення та розвиток комерційної освіти в Західній Україні (ХІХ ст.). – Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич, 2009.

У дисертації відтворено історію становлення та розвитку комерційної освіти в Західній Україні XIX ст.; охарактеризовано ступінь дослідженості обраної теми в педагогічній науці; проаналізовано вплив суспільно-політичних та економічних факторів на розвиток освіти, у т.ч. й комерційної; визначено передумови становлення комерційного шкільництва; розкрито особливості функціонування навчальних закладів торгівлі; досліджено зміст і форми організації комерційної освіти на західноукраїнських землях; встановлено існування жіночих закладів освіти з торгівлі у досліджуваній період, здійснено аналіз їх навчальних планів у порівнянні із зарубіжними школами комерції; з'ясовано особливості правового забезпечення комерційної освіти; визначено роль культурно-освітніх товариств у поширенні комерційних знань.

З'ясовано основні позитивні ідеї та особливості функціонування навчальних закладів комерції. Доведено, що в нових умовах соціально-економічного розвитку України деякі з них заслуговують на переосмислення і застосування в роботі сучасних професійних освітніх закладів.

**Ключові слова:** комерційна (торгова) освіта, комерційні навчальні заклади, доповнюючі школи, середні торгові школи, торгові академії, Західна Україна.

## АННОТАЦИЯ

**Синявская А.М. Становление и развитие коммерческого образования в Западной Украине (XIX ст.). – Рукопись.**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко, Дрогобыч, 2009.

В диссертации раскрыта история развития коммерческого образования в Западной Украине XIX ст.; охарактеризовано степень исследованности данной темы в педагогической науке; проанализировано влияние общественно-политических и экономических факторов на развитие как общего, так и коммерческого образования; определены предпосылки становления коммерческого образования; раскрыты особенности функционирования учебных заведений торговли; исследованы содержание и формы организации коммерческого образования на западноукраинских землях; установлено существование женских заведений обучения торговли в исследуемый период, осуществлен анализ их учебных планов в сравнении с зарубежными школами коммерции; выяснены особенности правового обеспечения коммерческого образования; определена роль культурно-образовательных обществ в распространении коммерческих знаний.

Раскрыты основные позитивные идеи и особенности организации учебных заведений коммерции. В новых условиях социально-экономического развития Украины некоторые из них заслуживают на переосмисление и





У дисертації відтворено історію становлення та розвитку комерційної освіти в Західній Україні XIX ст.; охарактеризовано ступінь дослідженості обраної теми в педагогічній науці; проаналізовано вплив суспільно-політичних та економічних факторів на розвиток освіти, у т.ч. й комерційної; визначено передумови становлення комерційного шкільництва; розкрито особливості функціонування навчальних закладів торгівлі; досліджено зміст і форми організації комерційної освіти на західноукраїнських землях; встановлено існування жіночих закладів освіти з торгівлі у досліджуваній період, здійснено аналіз їх навчальних планів у порівнянні із зарубіжними школами комерції; з'ясовано особливості правового забезпечення комерційної освіти; визначено роль культурно-освітніх товариств у поширенні комерційних знань.

З'ясовано основні позитивні ідеї та особливості функціонування навчальних закладів комерції. Доведено, що в нових умовах соціально-економічного розвитку України деякі з них заслуговують на переосмислення і застосування в роботі сучасних професійних освітніх закладів.

**Ключові слова:** комерційна (торгова) освіта, комерційні навчальні заклади, доповнюючі школи, середні торгові школи, торгові академії, Західна Україна.

## АННОТАЦИЯ

**Синявская А.М. Становление и развитие коммерческого образования в Западной Украине (XIX ст.). – Рукопись.**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко, Дрогобыч, 2009.

В диссертации раскрыта история развития коммерческого образования в Западной Украине XIX ст.; охарактеризовано степень исследованности данной темы в педагогической науке; проанализировано влияние общественно-политических и экономических факторов на развитие как общего, так и коммерческого образования; определены предпосылки становления коммерческого образования; раскрыты особенности функционирования учебных заведений торговли; исследованы содержание и формы организации коммерческого образования на западноукраинских землях; установлено существование женских заведений обучения торговли в исследуемый период, осуществлен анализ их учебных планов в сравнении с зарубежными школами коммерции; выяснены особенности правового обеспечения коммерческого образования; определена роль культурно-образовательных обществ в распространении коммерческих знаний.

Раскрыты основные позитивные идеи и особенности организации учебных заведений коммерции. В новых условиях социально-экономического развития Украины некоторые из них заслуживают на переосмисление и



применение в работе современных профессиональных образовательных заведений.

**Ключевые слова:** коммерческое (торговое) образование, коммерческие учебные заведения, дополняющие школы, средние торговые школы, торговые академии, Западная Украина.

## SUMMARY

**Synyavska A.M. The process of becoming and development of commercial education in Western Ukraine (XIX c.). – Manuscript.**

The dissertation for a scientific candidate's degree of pedagogical sciences. Speciality 13.00.01 – general pedagogical science and history of pedagogical science. – The Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, 2009.

The dissertation deals with the history of commercial education becoming and development process in Western Ukraine in the XIX century. The period of the XIX c. is important enough for Ukrainian lands but insufficiently investigated as for the history of the commercial education in Western Ukraine. We considered the commercial education becoming process in the context of political, economic and social events which took place in the XIX century. We studied and analyzed numerous archive documents, historical, pedagogical and methodological materials, reports of various institutions, as well as scientific researches which highlight the selected question. The extent of the chosen theme scientific investigation in the educational theory is characterized in this paper. The influence of social, political and economic factors on the education development including commercial has been analyzed. On the basis of various materials we proved that favorable geographical location of Western Ukrainian cities on the crossroads of important transit trade-ways between the East and the West stipulated local population employment in the field of trade since the Medieval times.

Approaches to the term 'education of commerce' determination were disclosed, our own definition of this concept was offered taking into account modern institutional and economic realities. Pre-conditions of commercial schooling development were distinguished. It is believed that the origin of commercial education in Austrian empire is connected with the name of Mary Teresa. As Western Ukrainian lands were a part of the above mentioned empire in the investigated period we represented tendencies of trade education growth involving foreign context. The classification of the educational establishments of commerce on the basis of different criteria was worked out. It turned out that among trade schools such categories as complementary schools, secondary trade schools and trade academies functioned on the territory of Western Ukraine in the XIX c. According to our investigation complementary trade schools were the ones which prevailed on others.

The legislative peculiarities of commercial education functioning were depicted in our research. Up to 1868 trade schools were under Consistories' supervision. A school law of 1868 foresaw schools transition from church authorities subordination to the societies schools organs. For this purpose Regional school





councils were created in Western Ukraine. Ministry of religions and education was the highest organ of education management. Regional school councils' activity and their role in the national educational system development were analyzed. The tasks of city councils, school boards and school curatorias in providing educational process were disclosed. The question of financing was a cute one for trade schools. It was carried out partly from a local budget, partly from trade societies and organizations; individuals also took part in trade schools material supporting. The state financing turned out to be almost absent.

We considered the peculiarities of professional educational establishments of commerce functioning and principles of their work in order to trace evolution of their development, qualitative and quantitative changes of their curricula, subjects content, forms and methods of studying. The aim and tasks of trade schools, entrance requirements, duration of studying, duties of the authoritative organs taking part in trade schools management were analyzed in our paper. The basic feature of the school of commerce was the connection of theoretical and practical parts of studying since the second half of the XIX c. We disclosed the requirements to the candidates for the position of professional subject teachers.

It was found out that alongside with masculine educational establishments separate establishments of commerce for women were opened and functioned on the territory of Western Ukraine in the second half of the XIX c. Peculiarities of their educational process, such as entrance requirements, curricula, content and forms of professional studies organization, graduates employment have been revealed. It was obvious that the rate of trade education development for women was slower in comparison with that for men, but notwithstanding this fact the level of education the school-girls obtained was rather high. High attendance of trade schools proved that they were quite popular among women population.

Commercial knowledge spreading by cultural and educational societies of the investigated period in Western Ukraine was distinguished in our research. On the basis of archive documents and literary sources a conclusion was made that activity of these societies was effective enough in economic training of population and subsequent development of commercial schooling.

Main positive ideas and features of the organization of commercial education were disclosed in our paper: involving professionals from different fields of economy to teaching process, increasing the role of foreign languages in commercial training, attracting financial institutions, banks and private firms to provide financial support to professional educational establishments, reinforcing cooperative education and spreading cooperative ideas in the educational process. They are worth being re-considered and applied in the work of professional educational establishments of commerce taking into account modern socio-economic conditions of development of Ukraine.

**Keywords:** commercial (trade) education, educational establishments of commerce, complementary schools, secondary trade schools, trade academies, Western Ukraine.